

قابلیت‌ها و وسایل و مشکلات توسعه کشاورزی استان سیستان و بلوچستان

سید محمود معصومیان* و بیژن رفیعی**

مقدمه:

سیستان و بلوچستان با دارا بودن بیش از ۱۸ میلیون هکتار وسعت حدود ۹ درصد مساحت کل کشور را تشکیل می‌دهد مشخصات مهم جغرافیایی و اقتصادی استان در مطالب زیر خلاصه می‌شود.

- اراضی وسیع و حاصلخیز و برخوردار از رودخانه‌های دائم هیرمند در شمال (سیستان) و سرباز و دامن و پیشین در مناطق مرکزی و جنوبی بلوچستان و رودخانه‌های متعدد فصلی دیگر در نواحی مرکزی و جنوبی

- وجود بیش از ۳۸۵۰ چاه نیمه عمیق و عمیق و ۱۳۴۰ رشته قنات و ۳۵۰ چشمه مورد استفاده

در کشاورزی

- قرار گرفتن در منطقه خشک و بیابانی با بارندگی بین ۱۳۰ - ۵۰ میلیمتر در نقاط مختلف استان همراه با حرارت زیر صفر پائیزه و زمستانه بترتیب در شهرستانهای زاهدان، خاش، سراوان، زابل و تفاوت زیاد درجه حرارت شب و روز در این شهرستانها همچنین گرمای بین ۵۰ - ۳۶ درجه سانتیگراد با تبخیر زیاد در تابستان در اکثر شهرستانها و هوای ساحلی و مرطوب در حواشی دریای عمان یعنی شهرستانهای چابهار و نیکشهر

- برخوردار از دشتهای حاصلخیز و مستعد مانند دشت سیستان، دلگان، نهلاب، خاش، زراباد، کورین، پیشین و نیز اراضی کوهستانی تحت کشت با خصوصیات مالکینهای کوچک و پراکنده (بین ۲ - ۲۰۰ هکتار) و واحدهای بزرگتر بین ۱۰۰ - هکتار بعلاوه وجود مشاعهای ۱۲۰ - ۱۵۰ هکتاری در دشتهای استان.

* - کارشناس و معاونت فنی سازمان کشاورزی استان سیستان و بلوچستان

** - کارشناس سازمان کشاورزی استان سیستان و بلوچستان

- ظرفیت آبیاری بیش از ۱/۵ - میلیارد متر مکعب در سال از رودخانه دائم که معادل همین مقدار آب نیز از قنوات و چاهها و رودخانه‌های فصلی تامین میشود و یکی از ذرت دانه‌ای ، سورگوم ، یونجه ، شبدر ، برنج ، سبزیجات ، غیر فصل ، حنا ، وسمه ، چای ترش . و حتی امکان پرورش کرم ابریشم بطوریکه در حالت معمول تنها ارزش محصولات غذایی و علوفه بدون انجام مراحل تبدیلی و تهیه فرآورده‌ها به قیمتهای پایه حداقل به ۳۰۰ میلیارد ریال و میزان تولید به ۲ میلیون تن میرسد . البته در صورت استفاده از صنایع جانبی این ارزش لااقل تا ۲ برابر افزوده خواهد شد.

توانایی فراوان استان در فعالیتهای گاوداری و گوسفندداری با ظرفیت حدود ۴/۵ میلیون راس دام که شامل نژادهای اصیل گاو سیستانی ، دشتیاری و گوسفند و بز و نژاد بز بلوچی است ضمناً پرورش طیور گوشتی و تخمگذار پرورش صنعتی و فعالیتهای شیلات و آبزیان در دریای عمان و سیستان در دست پیگیری است .

- مراتع پهناور و پراکنده همچنین منابع جنگلی که در بیش از ۱۱ میلیون هکتار پراکنده و اکثر بسترهای مرتعی و جنگلی موجود بعلت مسائل ناشی از تعدیه بیرویه دام و عدم رعایت نکات حفاظتی دارای پوشش کامل نمیباشد .

- فعالیتهای تحقیقاتی و آموزشی و ادامه روند توسعه در بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی و بخصوص کشاورزی بعلت پیدایش میل بیشتر به سرمایه‌گذاریهای جدید و استقبال از اعتبارات بانکی و میل به تملک زمینهای جدید و توجه به مکانیزاسیون که البته در صورت رفع تنگناها و موانع موجود که در این مقاله عنوان خواهد شد و بوجود آوردن بسترهای مناسبتر مسیر این حرکت سرعت و کمیت و کیفیت مناسبتری خواهد یافت.

- برخورداری سازمانهای دولتی دست اندرکاران کشاورزی استان از نیروهای کارشناسی و کمک کارشناسی و پرسنل صحرائی جوان و پرسابقه که اکثریت آنان در قالب عوامل برنامه‌ریز ، تحقیقاتی ، آموزشی ، اجرایی و پشتیبانی در مراکز خدمات روستایی ، دفاتر دهستانها ، مدیریتهای کشاورزی شهرستانها و ستادهای استانی مشغول فعالیت میباشند . سازمانهای کشاورزی و جهادسازندگی - اداره کل منابع طبیعی - ادارات کل شیلات سیستان و چابهار و سازمان تعاون

روستائی بانک کشاورزی - بنگاه توسعه ماشینهای کشاورزی شرکت خدمات حمایتی کشاورزی مدیریت جهاد سازندگی شهرستانها هدایت و حمایت کننده وظائف محوله برای نیل به هدف بهبود و افزایش تولید هستند .

مزیت‌های نسبی تولید کشاورزی استان .

مجموعه ظرفیتها و تواناییهای کشاورزی سیستان و بلوچستان که در این مقاله باختصار ارائه گردیده در صورت تفویت سرمایه گذاری و اعمال مدیریت مطلوب تولید قادر خواهند بود ضمن فراهم کردن زمینه توسعه اقتصادی . امکانات جدید اشتغال جوانان را فراهم آورند در اینجا تاکید میشود پاره‌ای از ظرفیتهای موجود جز و مزیت‌های نسبی هستند که سبب تقلیل هزینه‌های تولید و بازدهی سریع محصولات تحت کشت هستند و باید با ظرافت خاص از این امتیازات استثنائی استفاده شود. ناگفته نماند متأسفانه مشکلات ناشی از عدم برنامه‌ریزی جامع و سرمایه‌گذاری و مدیریت پایدار بخش خصوصی موجب گردیده از این مزیتها کمتر از ارزش واقعی استفاده شود تعدادی از مزیت‌های نسبی کشاورزی استان عبارتند از :

اراضی وسیع و مستعد قابل بهره‌برداری در مناطق زرآباد - دشتیاری - چاه هاشم - شهر سوخته و روتک که در مقایسه با سایر مناطق هم از نظر ارزش زمین و هر از نظر استعداد آب و هوایی جزو مناطق استثنائی کشور برای کاشت درختان گرمسیری . خرما . سبزیجات غیر فصل و زود بازده است وجود هوای گرم تا گرم مرطوب بدون افت شدید حرارت در زمستان مناسبترین شرایط را جهت کاشت درختان میوه گرمسیری و نیمه گرمسیری مانند موز . انبه . چیکو . مرکبات . (لیمو ترش . نارنگی کینو ، لیمو شیرین) و گل و گیاهان زینتی و سبزیجات غیر فصل موجود آورده است.

تولید نباتاتی مانند گوجه فرنگی . فلفل . بادمجان . سیب زمینی . هندوانه و نیز برداشت عادی علوفه از جمله یونجه در فصل زمستان در مزارع جنوب از استعدادهای بارزی است که ارزش آنها با قابلیت‌های مشابه موجود در جیرفت و هرمزگان قابل مقایسه است.

در مناطق نیکشهر ، قصرقند ، پیشین ، باهوکلالت ، دشتیاری ، امکان دو بار کشت برنج ، بادمجان ، فلفل ، پیاز ، سیب زمینی ، سهولت موجود است و در صورت تنظیم برنامه بازار و مصرف موجب

دسترسی به درآمد قابل ملاحظه در طول سال فراهم خواهد شد.

کشت حنا و وسه در ایرانشهر و سراوان و چابهار بعلاوه وجود گیاهان دارویی متعدد و امکان تولید آنها با ارزشترین روش ها جزو استعدادهای خاص این نواحی است.

وجود قطعات زمین موسوم به خوشاب در نواحی جنوب از قابلیت های خاص استان است زیرا با هدایت سیلابها باین اراضی با کمترین هزینه تامین آب و آبیاری و سایر مراحل داشت زراعت صورت میگیرد علاوه بر کشاورزی خوشابی (نیمه آبی) در نواحی مرزی ایران و پاکستان و مناطق دلگان لااقل حدود نیم میلیون اصله نخل بصورت دیم با نازلترین هزینه داشت همه ساله محصول مرغوبی تولید مینماید ضمناً امکان توسعه این نخلستانها وجود دارد .

استعداد سواحل دریایی عمان برای ایجاد صنایع صیادی و افزایش محصولات دریائی و پرورش آبزیان همچنین تاثیر فراوان رودخانه هیرمند و دریاچه حیات بخش هامون در تولید علوفه بعنوان منبع تغذیه گاو سیستانی و ماهی از دیگر مزیت های نسبی است.

نیازمندیها و مسائل تنگناهای توسعه کشاورزی سیستان و بلوچستان

در صفحات قبل مطالب کلی مختصری پیرامون طبیعت و توان بالقوه استان سیستان و بلوچستان عنوان گردید مسلماً بهره گیری اصولی از منابع و ظرفیتهای یاد شده باهدف ایجاد اشتغال و رشد اقتصادی در کوتاه مدت مستلزم برنامه ریزی جهت بکار گیری عوامل مهمی نظیر مدیریت کسارآبی سرمایه کافی ، تلاش و فعالیت و آموزش و افزایش مهارتها ، کوشش در رفع نیازهای بخشی و برون بخش میباشد . برای توسعه دراز مدت کشاورزی استان نیز به برنامه ریزی جامع در قالب مسائل و تنگناها نیازمندیهای توسعه کشاورزی سیستان و بلوچستان فهرست وار مورد بررسی قرار می گیرد.

الف - تنگناهای طبیعی و جغرافیائی و محدودیتهای اساسی دراز مدت

مسافت بین زاهدان تا تهران حدود ۱۶۰۰ کیلومتر و فاصله بقیه شهرهای بزرگ استان تا پایتخت بین ۱۸۰۰ الی ۹۵۰ کیلومتر است در ۷ شهرستان استان مجموعاً حدود ۳۰۰۰ آبادی مهم کشاورزی با مرکز شهرستان خود بین ۲۰۰-۲۰ کیلومتر فاصله دارند در این میان مهمترین روستاهای بلوچستان در فاصله بین ۲۰۰-۵۰ کیلومتری مرکز شهرستان قرار دارند. علاوه بر دوری مکانهای تولید استان .

کمبود بارندگی ، مشکلات خدمات رسانی به آبادیهای پراکنده موجود مسائل ناشی از تاثیر شرایط مرزی بر اقتصاد منطقه و عدم تعادل در صادرات و واردات مجاز ضعف پوشش گیاهی ارتفاعات و بروز سیلابهای مخرب پس از بارندگیها ، فقر شدید مطالعاتی و تحقیقاتی کاربردی کشاورزی و منابع طبیعی که مبنایست لااقل از ۵۰ سال پیش بنحوی جدی تری با آنها برخورد میشد ، توجه به تولید متمرکز و غیر یکپارچه بجای تشکیل واحدهای بزرگ و همجوار ، فقدان زهکش طبیعی در اراضی دشت سیستان و افزایش مستمر شوری بعلت تخلیه نشدن زه آب از محدودیتهای اساسی موجود هستند.

ب: مسائل و موانع کوتاه و میان مدت

گرچه در بیست سال گذشته بویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی توجه خاص به بخش کشاورزی توسعه قابل ملاحظه‌ای را در کلیه زمینه‌های پیوسته به آن مانند مطالعه و تحقیق و آموزش ، بهره‌وری بیشتر از زمین ، سرمایه‌گذاری در تامین آب و بهبود راندمان آبیاری ، بهبود و افزایش محصولات زراعی و باغی ، دامداری و مرغداری صنعتی و شیلات ، حفظ و احیاء منابع طبیعی ، تامین بذر و نهال اصلاح شده و نهاده‌های ضروری تولید ، مکانیزسیون و تغییر در الگوی کشت ، ایجاد واحدهای بزرگتر صنایع تبدیلی و بسته بندی و بازاریابی بیار آورده است مع الوصف هنوز برای استفاده مطلوب از ظرفیتهای منطقه و افزایش بهره‌وری و اشتغال و درآمد بیشتر راه درازی در پیش است که پیمودن آن در گرو تلاش هر چه بیشتر در زمینه رفع اثرات تنگناها و مشکلات موجود میباشد و گذشته از مواردی که قبلاً به آنها اشاره شد ، نکات زیر بعنوان مهمترین کمبودها مسائل کوتاه مدت کشاورزی استان قابل ذکر هستند.

- فقدان برنامه جامع که مسیر حرکت و توسعه کشاورزی وسایر بخشها را بطور هماهنگ و عملی دنبال نماید .

- کمبود برنامه‌های اساسی آموزشی عملی از دوران آموزش ابتدائی تا دانشگاه برای تربیت کشاورزان و متخصصین کشاورزی ماهر و کارآ بمنظور سرمایه‌گذاری و ادامه فعالیت در این بخش - در اختیار نبودن یافته‌ها و اطلاعات کافی مبتنی بر تحقیقات و مطالعات برای بهره‌گیری بهینه از زمین - کار - سرمایه و ایجاد زمینه‌های لازم برای استفاده بیشتر کشاورزان

- ضعف بنیادهای دانش مدیریتی و فنی کشاورزان و تولیدکنندگان در استفاده مطلوب از عوامل تولید و پرداختن به مکانیزاسیون و آموزش نیروهای فعال در مزرعه همچنین سازماندهی تعاونیها و شکل های تولیدی و مکانیزاسیون و سایر موسسات و صنایع تبدیلی مورد نیاز و
- نبودن امکانات رفاهی و تولیدی و ابزار لازم جهت جذب جوانان به فعالیتهای توسعه و عمران روستائی و وجود پدیده تمایل به مهاجرت به شهرهای بزرگ که یکی از مهمترین عوامل عدم پیشرفت روستاهای موجود است.
- کمی تعداد نیروهای تخصص و مشتاق کشاورزی و سایر بخشهای اقتصادی برای جبران عقب ماندگی های گذشته و با توجه به نیاز فراوان منطقه به سرمایه گذاریهای تولیدی و حمایتی و ماشینی .
- عدم حضور بخش خصوصی برای ارائه خدمات ماشینی و تأمین ماشین آلات و نهاده ها در دهستانها و نقاط دوردست.
- فقدان تشکیلات منظم بین روستائی برای تامین وسائل حمل و نقل مسافر و بار و انتقال سریع نهاده ها و تولیدات که مشکلات سوخت رسانی نیز در مواقع حساس سال بدان افزوده میشود.
- محروم بودن استان از نظر برخورداری از صنایع تبدیلی و جانبی و بسته بندی محصولات کشاورزی و سردخانه ها که از دلایل عمده آن کمی مشارکت کامل بخش خصوصی بدین منظور بعلاوه مشکلات ناشی از عدم پرداخت وام و تسهیلات بانکی و بالاخره چشم داشت به سرمایه گذاری دولتی است .
- مشکلات بازار و بازاریابی محصولات کشاورزی و عدم تسلط و آگاهی کافی مولدین از جریانات بازار علاوه بر زیان اقتصادی . برنامه ریزیهای مربوط به الگوی کشت را نیز بطور منفی تحت تاثیر قرار میدهد.
- واردات محصولات کشاورزی از طریق مرزهای طولانی خاکی و نیز دریای عمان همواره خطرات ورود آفات و بیماریهای خطرناک قرنطینه ای را برای تولیدات استان و سایر نقاط کشور بطور جدی در بر دارد.
- ناشناخته بودن بسیاری از استعدادهای کشاورزی منطقه و مزیت های نسبی آن برای هموطنان سایر نقاط کشور و حتی ساکنین استان و کمبود جاذبه های رفاهی و سرمایه گذاری .

ج: نیازها و پیشنهادات بمنظور کاهش اثرات منفی موانع توسعه کشاورزی استان

بررسی و تحلیل استعدادهای طبیعی و نیروهای انسانی با در نظر گرفتن تأسیسات زیر بنایی و خدماتیکه در کار تولید محصولات مختلف استان در سه دهه اخیر مورد استفاده قرار گرفته نشان میدهد از سال ۱۳۶۰ روند توسعه کشاورزی استان با استفاده از تواناییهای بالقوه و ظرفیتهای شتاب چشمگیری داشته و نتیجه آن توسعه سطح کاشت تا دو برابر و افزایش تولیدات بمیزان سه برابر اواسط دهه ۱۳۵۰ بوده است گرچه بهبود کیفی و کمی استفاده از عوامل تولید با برنامه ریزی نسبتاً مدون بخشی منطقه‌ای (در شرایط جنگ ۸ ساله) و با همکاری سایر وزارتخانه‌ها موفقیت چشمگیری را نسبت به گذشته نشان میدهد و حیات نوید بخشی را به اقتصاد پایدار استان بخشیده است ولی ناگفته نماند برای شکوفا شدن کامل استعدادها و ظرفیتهای کشاورزی وسایر بخشهای اقتصادی و اجتماعی منطقه و ایجاد بستر مطمئن تولید و تقویت زیستگاههای سرسبز فضاهای جذاب برای جلب جمعیت (نیروهای فعالی و ماهر و مشتاق به حفظ و ازدیاد منابع موجود و افزایش بهره‌وری) کوشش همه جانبه در رفع نیازهای اساسی در کوتاه مدت و دراز مدت ضروری است. برطرف کردن نیازهای اساسی کشاورزی سیستان و بلوچستان شامل کلیه عوامل و انگیزه‌هایی است که برای کاهش اثرات منفی ننگناها و موانع و مشکلات تشریح شده در صفحات قبل باید بکار گرفته شود و در راس احتیاجات طرحها و برنامه‌های زیر قرار دارد که عنایت خاص به تحقق آنها کارگشای توسعه است این نیازها عبارتند از:

هماهنگ شدن برنامه استانی در قالب برنامه ریزی جامع ملی بادیگاه بخشی منطقه‌ای. تقویت منابع آب استان و جلوگیری از اتلاف سیلابها و آبیهای روان. ادامه طرح زهکشی سیستان. سازماندهی مالکیت اراضی موجود بر اساس ایجاد واحدهای بزرگتر و تشکیل‌ها. تامین نیروهای ماهر باندوبین طرح آموزشی عملی و کاربردی در دانشگاهها و وزارتخانه‌ها و حذف آموزشهای کلاسیک تکراری که کاربرد ندارند. توجه به آموزش کاربردی کشاورزان ادامه مطالعات جامع و تعیین اولویتهای تحقیقاتی در کلیه زمینه‌های کشاورزی و الگوی کشت و غیره. تشویق عموم و تدارک تسهیلات برای سرمایه‌گذاری. هدایت بازاریابی داخلی و خارجی بر اساس واردات در قبال صادرات. جلوگیری از ضایعات محصولات و کنترل هوشمندانه مرزها از نظر واردات اندام گیاهی و

میوه‌جات و ممانعت از پی آمده‌های خطرناک ورود آفات قرنطینه‌ای . تقویت آبخیزها و حفظ و مرابع .
برقراری موازنه بین برنامه‌های استان اصول و حفظ محیط زیست . تقویت آگاهی عمومی جهت
پرداختن به صنایع تبدیلی و جانبی و ساختن انبار . تشکیل مراکز خدمات فنی و تولیدی در روستاها
ضمن آموزش مهارت‌ها به روستائیان و آماده کردن بستر جهت جلب جوانان روستانی باین مراکز و
جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه . پیش بینی تشکیلات منسجم بمنظور سازماندهی حمل و نقل روستانی
و خرید و فروش محصولات و چاره‌اندیشی اساسی برای رفع معضلات تأمین سوخت کشاورزی
مناطق تولید.